

STORA HERRESTAD ligger i byn med samma namn, en knapp halvmil nordöst om Ystad. Säteriet bildar tillsammans med den närliggande medeltidskyrkan och det gamla tingshuset en tät och fin bebyggelsemiljö. Den romanska kyrkans kor och långhus byggdes troligen under 1100-talets förra del och tornet i slutet av samma århundrade, medan tingshusets gråstensbyggnad, som nu inrymmer ett hembygdsmuseum, är av betydligt senare datum och tillkom 1802. Säteriets huvudbyggnad består av ett långt stenhus i två våningar, uppfört 1756, med två friliggande flyglar.

Gårdens nära anslutning till kyrkan kan tyda på ett historiskt samband med denna och att här redan under äldre medeltid legat en storgård ägd av danske kungen eller av bygdens herreman, vilka ofta var pådrivare när det gällde dessa tidiga kyrkobyggen. I kyrkans breda, mäktiga västtorn har funnits en s.k. emporvåning, d.v.s. en läktaranordning med herrskapskapell (eller plats för kungen vid besök i kungsgården?), som senare tagits bort. Herrestad omnämnes första gången i ett gåvobrev av kung Knut den helige 1085, i vilket han till St. Laurenti kyrkan i Lund donerade bl.a 8 bol "in heruedstadum". Dessa 8 bol skall tidigare av en Öpe Thorbjörnsen ha lämnats till kung Magnus den gode (1042-47) i samband med en fredsuppgörelse. Förleden i sockennamnet kan vara ett ej belagt mansnamn, Herver, och efterleden -stad = boplats, gård. I "Kong Valdemars Jordebog" från 1231 finns Herrestads härad upptaget som "Haervaestatheret".

Under 1300-talet ägde herremanssläkten Bing gods runt om i det dåvarande Danmark, men framför allt i sydöstra Skåne. År 1340 får herr Niels Børgesen Bing låsebrev på gods i Herrestad. 1386 skriver sig väpnaren Niels Madsen till Stora Herrestads huvudgård. 1398 testamenterar Ide Pedersdatter Falk (död 1399) allt sitt gods i Herrestad till drottning Margrethe I och biskop Peder Jensen Lodehat i Roskilde, drottningens rådgivare, vilka var hennes nära vänner. Ide Falk var änka efter väpnaren Torkild Nielsen Bing (död 1384) till Gladsax i sitt första äktenskap. 1385 gifte hon om sig med den tyranniske tyske fogden Johan Snakenborg, som dog 1389. Han är mest känd för att från borgen Sjöstorp ha anställt ett blodbad på misshagliga bönder i Järrestad härad 1387. I sitt äktenskap med Torkild Bing fick hon två döttrar, vilka båda dog i späd ålder. Fru Ide var på sin tid en av Skånes absolut mäktigaste och rikaste kvinnor med ett omfattande godsintehav. Egendomen i Gladsax testamenterade hon till ett nunnekloster, som hon ville grundlägga där, men hennes vilja uppfylldes aldrig. I stället stiftade testamentsexekutorn Margrethe I och biskop Peder med påvens medgivande ett dominikanerkloster vid Gavnö på Själland med motiveringen, att Gladsax var en alltför utsatt plats för nunnor. På grund av det strategiska läget ville drottningen använda sätesgården Gladsaxehus för sina egna syften och gjorde den till kunglig länsborg som en viktig motpol till ärkebiskoparnas Åhus och Hammershus på Bornholm. Arkeologiska utgrävningar har visat att Gladsaxehus fanns redan på 1300-talet och således var Ide Falks befästa huvudgård. Gladsax län blev ett av huvudlänen i Skåne. Fru Ide tänkte i sitt testamente förutom på släkten ovanligt nog även på sitt kvinnliga tjänstefolk och hennes omsorg om kvinnornas behov i dåtidens samhälle är iögonfallande. Hon gav dessutom pengar till spetälska och fattiga och till kyrkor och alla nunnekloster och en del munkkloster på Själland och i Skåne. I Lunds domkyrka minner det stora högaltarskåpet, donerat 1398, fortfarande om henne.

Efter en tid i kunglig och biskoplig ägo är Stora Herrestad 1445 sätesgård för väpnaren Anders Tuesen Galen, som är ärkebiskopens länsman på Rønneberga. Han tillhörde en i Skånes medeltida historia välkänd släkt, som ledde sitt ursprung från den mäktiga Hvide-ätten. Farbrodern Jens (Jon) Andersen Galen av Näsbyholm övertar troligen gården efter hans död 1472. 1476 ärver dennes son väpnaren Ingvar Jensen Galen Stora Herrestad. Han är hövitsman på Näsbyholm. Hans änka Birgitte Andersdatter Bing övertar godset vid hans död 1487 och gifter om sig med Jens Nielsen Rotfeld, herre till Bratskov på Jylland och Bjersjöholm, som 1489 skriver sig till egendomen. Han dör efter 1504 och då ärver änkan Birgitte Bing återigen Herrestads huvudgård. Hennes dotter Ingeborg Jensdatter Rotfeld gifte sig med Jep Falk till Gyllarp, som var official på Lundagård. 1533 skriver han sig till "Heruitzstaedt", när han tillsammans med 58 andra undertecknar en försäkran till hertig Christian (III). Birgitte Bing dör 1543 och då tillfaller Herrestad Niels Jensen Rotfeld, son till Jens Nielsen Rotfeld i hans första äktenskap med Christence Olufsdatter Lunge. 1569 omnämns "änkan Ingeborg på Herrestad". Under huvudgården låg omkring 1570 inte mindre än 40 gårdar i socknen.

Anders Clausen Gagge (född ca 1550) köper sedan Stora Herrestad och lämnar godset i arv till sin son Claus Andersen Gagge (död 1634), som även skrev sig till Arlöse. Denne är 1608-19 länsman på Vardöhus fästning i Nord-Norge. Hans hustru i andra äktenskapet (1624) var Margrethe Eriksdatter Mormand och hennes brorson Jörgen Clausen Falk Mormand (son till ovannämnde Jep Falks dotter Anne i hennes äktenskap med Claus Eriksen Mormand) ärver egendomen. Han är död 1630. 1603 har han Herrestad som förläning av kronan. Nästa gång Stora Herrestad dyker upp i det skriftliga källmaterialet är 1630, när dåvarande ägaren Jörgen Svabe genomför ett mageskifte med kronan för att få en bättre arrondering av ägora och erhåller ett antal gårdar i Herrestad by och socken, vilka fogas till hans tidigare godsinnehav. Mellan åren 1630-71 läggs på detta sätt nästan hela Herrestads socken under huvudgården.

Under den sista danska tiden var vice kanslern och skattmästaren Holger Vind på Vrams Gunnarstorp ägare till Herrestad, som han 1656 fått i giften med Margrethe Giedde, dotter till riksamiralen Ove Giedde. Efter många resor i utlandet och tjänstgöring vid Frederik III:s hov slog Vind sig ner på Gundestrup. När kriget mot Sverige utbröt 1657 kommenderades han först till Helsingborg och sedan till Landskrona, där han samma år utnämndes till guvernör. Efter freden i Roskilde 1658 tvingades han överlämna staden till svenskarna. Han vägrade avlägga trohetsed till Karl X Gustav och flyttade därför till Danmark och 1661 sålde han samtliga sina skånska gods.

Stora Herrestad sålde han till Ove Thott, överste i dansk tjänst och son till "skånske kungen" Tage Ottesen Thott. Herr Ove var till skillnad från fadern en dålig hushållare och lyckades förlösa ett stort godsinnehav (se vidare Skabersjö). 1668 fick han avyttra Herrestad och Bjersjöholm till grevinnan Ebba Brahe (se vidare Bjersjöholm), änka efter riksmarsken och generalfältherren greve Jacob De la Gardie. Vid hennes död 1674 ärvdes Herrestad av sonen greve Pontus Fredrik De la Gardie, gift med Beata Elisabet von Königsmarck. Under skånska kriget 1676-79 övergav han gården, som kom att stå öde under uppsikt av Beata Elisabets bror Wilhelm von Königsmarck som förvaltare. Egendomen omfattade då i stort sett hela socknen. Herrestad övertogs därefter av brorsonen Philip Christoffer von Königsmarck. Godset innehades sedan av Anna Maria Cronacker, som 1724 sålde det för att åt sin make, amiralen friherre Hans Ankarstierna, kunna inlösa Knutstorp. Herrestad förvärvades då av landshövdingen i Malmöhus län Carl Gustaf Hård af Segerstad. Denne hade gjort en lysande militär karriär. Efter nederlaget vid Poltava 1709 följde han som ung löjtnant vid Livdrabanterna Karl XII på hans flykt till Turkiet och blev sedermera general, guvernör i Skåne, riksråd och greve. Han dog 1744 på Herrestad och efterträddes av sonen greve Johan Ludvig Hård. 1756 lät denne uppföra den nuvarande huvudbyggnaden. Hans och första hustrun Ulrika Wachtmeisters vapensköldar pryder än idag väggen vid stora ingången.

En av Carl von Linnés lärjungar, Anders Tidström, besökte Herrestadsby sommaren 1756. Han berättar att gästgivaregårdens skylt var "den präktigaste jag sett i riket". På säteriet stod ett vackert stenhus "under byggnad, uppdraget till 2 våningar med 9 fönsterluftr på långsidan".

"Byggningssten dertill upptages här på egorna." Trädgården "om 6 tunnland jord" beskrivs noggrant. Här fanns många fruktträd, häckar av liguster, klippta i "torn och hvalffaconer", samt avenbokshäckar, "lusthus på turkiska manéret", "vattenkonst" och dammar med rudor och karpar. Till säteriet hörde också ett tegelbruk. På gästgivaregården låg en sten, "flat som en skälsten och lagom hög att sitta på" med uthuggna runtecken, "som förklaras: 'Tröttom sitta på mig bäst och tungom hjälper jag till häst. NIHILE PENDO.'" Detta hade en gästgivare vid namn Petraeus, "som varit literat", låtit hugga ut. Stenen ligger nu framför det gamla tingshuset.

Johan Ludvig Hård var liksom fadern militär och blev som ivrig anhängare av hovpartiet involverad i en planerad revolution 1756 med syfte att skaffa kung Adolf Fredrik mer makt. För att finansiera denna hade drottning Lovisa Ulrika t.o.m. pantsatt kronjuvelerna. Statskuppen avslöjades emellertid innan den hann sättas i verket och ledarna avrättades. Greve Hård dömdes också att mista liv, ära och gods, men lyckades fly till utlandet och gick i preussisk krigstjänst, där han avancerade till general och guvernör i Spandau. Domen mot honom upphävdes 1765 och Hård vistades tidvis på Herrestad. Han dog 1798 i Berlin. Säteriet hade dessförinnan övertagits av hans son Carl Ludvig, som 1799 sålde Herrestad till ett bolag bestående av tretton förmögna personer i Ystad.

Egendomen förvärvades sedan av krigsrådet Carl-Henrik Palm, vilken 1816 bytte bort säteriet till överstelöjtnanten A.F. Tornérhjelm. 1820 köptes Herrestad av kommerserådet och riddaren Carl Martin Lundgren i Ystad, som 1849 lämnade det i gåva till sin son konsul John Robert Lundgren. Dennes son övertog därefter Herrestad, men tvingades på grund av konkurs sälja egendomen, som köptes av ett konsortium, lett av greve Raoul Hamilton. Därefter styckades godset. Huvudgården inköptes 1899 från konsortiet av kammarherren greve Carl Gustaf Sparre på Kronovall. Han efterträddes 1912 av sin änka Alexandrine Sparre, född Hamilton, och gården kom därefter att stanna kvar i släkten Sparre under flera decennier. Herrestad övergick på 1960-talet till fru Alexandrines dotterdotter Elisabeth, född grevinna von Görtz-Wrisberg och gift med godsägare Geo Melander, som dog 1999. Det ägs sedan 2006 av Elisabeth Melanders son Henrik von Görtz. Säteriet är inte tillgängligt för allmänheten. Mittemot, på andra sidan Landsvägen, ligger en välkänd gästgivaregård med anor från 1600-talet.

Källa: Sylve Åkesson, Skånska slott och herresäten